

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Klein-Azië: glans, vernietiging, ontheemding en schepping

Gouw, P.

Citation

Gouw, P. (2022). Klein-Azië: glans, vernietiging, ontheemding en schepping. *Lychnari*, 36(4), 8-11.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3594554>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3594554>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Tentoonstelling Benaki-museum

Klein-Azië

Glans, vernietiging, ontheemding en schepping

Een eeuw geleden kwam er een einde aan meer dan twee millennia Griekse aanwezigheid in Klein-Azië. In dit herdenkingsjaar wordt op veel plaatsen stilgestaan bij die dramatische gebeurtenissen. Diverse tentoonstellingen reflecteren op de wereld die verloren ging, maar ook op de impact van de enorme vluchtelingenstroom op het moderne Griekenland. Het Benaki Museum bracht meer dan 1000 objecten en 500 foto's uit museale - en privécollecties bijeen voor een groots retrospectief.

PATRICK GOUW | FOTO'S: VAN DE TENTOONSTELLING

Een zaterdagochtend in oktober. Op dit vroege tijdstip raast er nog weinig verkeer over de brede boulevard die Athene met de haven van Piraeus verbindt. Voor de deur van de moderne museumdependance (Pireós 138) staat een gestaag groeiend groepje mensen geduldig te wachten. Ze zijn gekomen voor de overzichtsexpositie die enkele weken eerder – onder grote publieke belangstelling – geopend is door president Katerina Sakellariopoulou en premier Kyriakos Mitsotakis.

Klokslag negen uur schuift het luik van de kaartverkoop open. Met mijn vooraf aangeschafte e-ticket kan ik direct doorlopen. Ook de Griekse musea gaan met hun tijd mee, zeker het Benaki. Op aanwijzing van de vriendelijke kassamedewerker steek ik diagonaal de binnenplaats over, op zoek naar de ingang van de tentoonstelling. De ruim gesorteerde museumwinkel rechts van mij ziet er aanlokkelijk uit, maar die zal tot later moeten wachten. Eerst zien waarvoor ik dit weekend speciaal uit Nederland ben overgekomen.

Aan Klein-Aziatische wal

Vol verwachting loop ik door, maar van pracht en praal is in eerste instantie geen sprake. Een smalle, onopvallende doorgang brengt mij in een kleine hal, met op de vloer een landkaart met de antieke landstreken van Klein-Azië. Op een flatscreen verschijnt een introductiefilmpje dat bij monde van samensteller Evita Arápaglou de contouren schetst van de reis die komen gaat: langs de lotgevallen van de 19^e en vroeg 20^e-eeuwse Ελληνισμός (oftewel de Griekse aanwezigheid op

'Aivalioten' (inwoners van Aivalí, westkust Klein-Azië, red.), schildering op keramiek van Panos Valsamakis (1900-1986)

de kusten en in de binnenlanden van Anatolië), gevolgd door de veranderingen in de periode 1908-1922 en het leven van de vluchtelingen in Griekenland na hun exodus. Onder begeleiding van scheepsgeluiden 'meert' de bezoeker vervolgens aan op de befaamde kade van Smyrna, in animatievorm geprojecteerd op een metershoge videowand. Enkele stappen verder betreden we de daadwerkelijke tentoonstelling.

Entree tot de tentoonstelling

Licht uit het Oosten

Wat volgt is een chronologische vertelling in drie bedrijven, elk met hun eigen sfeer, kleurstelling en objectkeuze. De eerste zalen zijn gewijd aan het rijke culturele leven van Klein-Azië, allereerst dat van Smyrna en de westkust. Huisraad en dagelijkse gebruiksvoorwerpen, familie- en portretfoto's, historische kranten en ansichtkaarten roepen direct het beeld op van een welvarend en gezegend leven. Alle objecten worden gepresenteerd tegen een okergeel decor, waar een haast gouden gloed van uitgaat. *Ex oriente lux* ('licht uit het Oosten'), zo lijkt het: een treffend visueel effect! De aansluitende zalen plaatsen – in dezelfde stijl – de schijnwerper op Kappadocië en de zuidelijke gebieden, om via Pontos, Bithynië en Konstantinopel te eindigen in oost-Thracië.

Eenheid in verscheidenheid

Die geografische reikwijdte is één van de sterke punten van de tentoonstelling. Te vaak gaat het in het denken en schrijven over *Mikrasía* alleen maar om Smyrni, terwijl de overige regio's ook een belangrijke stempel op het moderne Griekenland hebben gedrukt. Elk van deze gebieden wordt gekarakteriseerd door objecten die van hun eigen, lokale identiteit getuigen. Zo zien we onder andere bijzonder veelkleurig ke-

ramiek uit Kioutáchia, zoals waterkruiken met paardenhoofden en bont beschilderde borden met oosterse fabeldieren – allemaal geïnspireerd op de 16^e- en 17^e-eeuwse Ottomaanse 'Iznik stijl'. Andere staaltjes van schitterend handwerk, religieuze kunst, zijn afkomstig van de Pontische zilversmeden uit Aryiroúpolis. Of wat te denken van de zogenaamde Karamanlidika iconen, afkomstig uit de streek rondom Caesarea, die de *Turkssprekende* orthodoxe bewoners voorzagen van wijdingsinscripties in Griekse karakters. En natuurlijk ontbreekt ook de veelzijdigheid aan regionale kledij en kostuums niet. Je komt als bezoeker ogen en oren tekort.

De culturele verworvenheden van de afzonderlijke regio's worden met trots gepresenteerd, maar tegelijkertijd wordt duidelijk verkondigd dat de inwoners onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, door een gezamenlijke religie, gebruiken en het Griekse onderwijssysteem. Die thema's komen in iedere zaal in de vitrines terug, als een rode draad die geeft dat allen – ondanks de verschillen – deel uitmaken van hetzelfde historische Griekse volk.

Naderend onheil

De overgang naar het volgende deel van de tentoonstelling is abrupt en opvallend: van het gouden licht uit de eerste zalen

Typische kruik uit Kioutáchia met paardenhoofd en Griekse vlaggen

De impact van het vluchten wordt treffend getoond tegen een decor van tenten

Veel jeugdige bezoekers

komt de bezoeker nu in een veel donkerder ruimte, tegen een blauwgrijs decor. De ogen hebben een paar seconden nodig om zich aan te passen. Men voelt: de bloeiperiode is voorbij, onheil hangt in de lucht maar de vernietigende kracht van de geschiedenis kan nog niet precies overzien worden.

Het is de sectie waar de meeste historische context te vinden is. Voor een goed begrip van de Catastrofe en de menselijke exodus moet verteld worden welke in- en externe factoren een einde zouden maken aan de bloeitijd van het hellenisme. En dus volgt er een serie informatiepanelen en vitrines die de opkomst van het Griekse nationalisme (de

'Megali Idea'), het afbrokkende gezag van de Ottomanen in Zuidoost-Europa (de 'Balkan-oorlogen' van 1912-1913) en de succesvolle expansie onder Elefthérios Venizelos uit de doeken doen. Te veel geschiedenis wellicht om in één enkele zaal afdoende te behandelen.

Het zijn juist de jaren na WO I waarin Griekenland met steun van de grote mogendheden het mandaat krijgt over de westkust van Klein-Azië, en daarmee het Koninkrijk in fysieke en geografische verbinding brengt met de Griekse volksenoten aan de andere kant van de Egeïsche Zee. Het leger is in de jaren 1912-1922 permanent onder de wapenen, maar loopt zich uiteindelijk in de Klein-Aziatische campagne stuk op het verzet van de Turkse nationalist onder leiding van Mustafa Kemal, met de Grote Brand van Smyrna als (wreed) slotstuk. Talloze militaire objecten en parafernalia illustreren de geleverde inspanningen (en ontberingen) van Griekse generaals en soldaten.

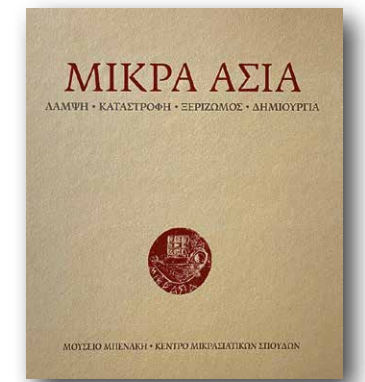
Gevoeligheden

Hier begint het verhaal dat de tentoonstelling wil vertellen wat te schuren. De kritische beschouwer zal bemerken dat een deel van de historische werkelijkheid (bewust?) niet verteld wordt. Want hoewel er zeker geen sprake is van een opzichtig nationalistisch narratief komen enkele beladen (politieke) thema's niet aan bod. Er is bijvoorbeeld geen aandacht voor het 'Nationale Schisma' tussen royalisten en venizelisten, hetgeen diepe en blijvende breuklijnen achterliet in de Griekse samenleving en de verwikkelingen in Klein-Azië ook negatief zou beïnvloeden.

Benaki Museum | Μικρά Ασία: Λάμψη, Καταστροφή, Ξεριζωμός, Δημιουργία ('Klein-Azië: glans, vernietiging, ontheemding en schepping') | Benaki Museum, Pireós 138, Athene | nog te zien t/m 12 februari 2023 | www.benaki.org |

Boek | Bij de tentoonstelling verscheen ook een fraaie catalogus, verkrijgbaar in het museum à € 35 of via www.benakishop.gr

Andere musea | Ook in andere Griekse musea wordt stilgestaan bij de catastrofe en de uittocht uit Klein-Azië. Een kleine greep: *The Epic of Anatolia in the Greek Imagination. The Asia Minor Catastrophe in Literature Between the Wars* | Yennadios bibliotheek, American School of Classical Studies, Athene | t/m 20 feb 2023 | www.ascsa.edu.gr | *Thessaloniki 1922: monumenten en vluchtelingen* | Rotonda, Thessaloniki | t/m 31 dec 2022 | *Weg uit het vaderland: getuigenissen en herinneringen* | Stadsmuseum, Volos | 9 dec 2022 t/m 26 mrt 2023 | www.vmoc.gr

Een serieuzer bezwaar is de vrij kritiekloze bejegening van het Griekse leger, dat op de terugtocht uit de binnenlanden van Anatolië een gruwelijke tactiek van 'verschroeiende aarde' toepaste die tienduizenden moslims het leven kostte. Over die zwarte bladzijde bestaat al sinds jaar en dag academische consensus onder Griekse historici, maar de tentoonstelling zwijgt hierover en benoemt alleen het etnisch geweld dat de *Grieken* in deze periode werd aangedaan. Evenzo is er wel aandacht voor de gevallen aan eigen zijde, maar weinig tot geen kritische noot over de schuldvraag en de legitimiteit van de Griekse daden.

Begrijpelijk wellicht op een expositie die vooral draait om het collectieve lijden en verlies, maar op dit punt had ik toch meer durf en openheid van het Benaki-museum en de bijdragende geleerden verwacht. Maar wellicht is, 100 jaar na dato, de tijd nog altijd niet rijp voor het hele, genuanceerde verhaal, en heeft de angst voor negatieve reacties nog altijd de overhand.

Tentenkampen

Na de Catastrofe, die rijkelijk wordt geïllustreerd met aangrijpende archiefbeelden en afbeeldingen (een overdaad aan woorden zou inderdaad niet veel bijdragen), verandert het decor opnieuw voor het derde en laatste deel van de tentoonstelling. De resterende zalen baden in een zuiver, wit licht, passend bij het deelthema: ontheemding en relocatie. De vitrines en hun objecten zijn gesitueerd in en rondom een tentenkamp, een visuele verwijzing naar de schamele, tijdelijke behuizing van de vluchtelingen in hun nieuwe 'vaderland'. Hier vooral aandacht voor de schokgolf die de exodus van 1,3 miljoen zielen uit Klein-Azië teweegbracht in het verarmde Griekenland van 1922/3.

De chaos en het menselijk leed komen goed naar voren in de getoonde foto's en documenten, waarin de Griekse staat en westerse hulporganisaties zo goed en zo kwaad als het ging probeerden de situatie het hoofd te bieden. Bijzonder is vooral het werk van de Klein-Aziatische fotografe Elli Souyoutzoglou-Seraidari (1899-1998), die in 1924 een serie sprekende portretten maakte van vluchtelingen (kinderen) die een nieuw thuis vonden in Attica.

De laatste ruimtes tonen op informatieve wijze de impact van de *prósfytes* op het stedelijke landschap: kaarten, bouwtekeningen en statistieken laten zien hoe vluchtelingenvijken en nederzettingen ontstonden in Athene, Piraeus, Thessaloniki en de landbouwgebieden van Macedonië. Geen nieuw ver-

haal, maar in visuele vorm doet het de bezoeker zich andermaal realiseren hoezeer de Catastrofe Griekenland heeft gevormd en getransformeerd. De tentoonstelling besluit met een positieve boodschap: de getoonde veerkracht van de Klein-Aziatische Grieken en hun onmiskenbare economische en culturele bijdragen; rijk geïllustreerd met vitrines over de tapijten- en textielindustrie, de heroprichting van sportclubs en de muzikale invloeden op de ontwikkeling van de *rebétiko*.

De levendige herinnering aan Klein-Azië is voor een groot deel te danken aan het Centrum voor Klein-Aziatische Studies, opgericht in 1930 en een belangrijke partner in dezen voor het Benaki-museum. Hun inspanningen tot het bewaren van historisch erfgoed en het documenteren van orale getuigenissen hebben veel materiaal opgeleverd dat op de tentoonstelling te zien en beluisteren is.

Tot besluit

Na een viertal uren sta ik weer buiten en strompel ik, overdonderd door alle indrukken, naar de museumwinkel. Ik heb een fraaie en betekenisvolle tentoonstelling gezien die goed in elkaar steekt, qua objecten, visuele presentatie en didactiek. Ook voor niet-Grieken, of beter gezegd voor bezoekers zonder emotionele band met Klein-Azië, komt de boodschap over – niet in de laatste plaats door de uitstekende tweetalige (Grieks en Engels) bijschriften en informatiepanelen. Enige kennis van de moderne Griekse geschiedenis is wel een vereiste overigens.

Ja, het is jammer en betreurenswaardig dat de schaduwkanten van de Klein-Aziatische Campagne onderbelicht blijven. Maar dit is dan ook een verhaal van verbinding, van een gedeeld verleden dat houvast geeft in onzekere tijden van tegenslag en maatschappelijke veranderingen. Ondanks de catastrofe, ondanks alle ellende is er iets uit voortgekomen waarop iedere Griek trots kan zijn. En de herinnering aan het verloren vaderland moet levend blijven, zoveel wordt in iedere meter van de tentoonstelling duidelijk.

Tijdens mijn bezoek op de vroege zaterdagochtend zag ik opvallend veel (jonge) kinderen die met een gids of hun familieleden een rondgang maakten. Met veel aandacht luisterden zij naar de verhalen die verteld werden, en die maakten hen daarmee tot een nieuwe schakel in de herinneringscultuur van Klein-Azië, zo'n integraal onderdeel van de Griekse identiteit. Dat gegeven geeft de burger moed en met een zeer volstaan gevoel verliet ik het museum, de Attische oktoberzon tegemoet. ☀️